ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΩΝ "ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ"
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ

"ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ ΕΝΩΣΗ 1911-1913"

Κεφάλαιο 1
Ο Ελευθέριος Βενιζέλος Πρωθυπουργός της Ελλάδας. Ο μεγάλος εκσυγχρονιστής, εκφραστής της ανανέωσης της πολιτικής ζωής.

1.1 Το κίνημα στου Γουδή

Τον Αύγουστο του 1909, μία οργάνωση κατώτερων αξιωματικών, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά, οργάνωσε στρατιωτικό κίνημα στην περιοχή Γουδή στην Αθήνα. Οι κινηματίες υποστήριζαν την άμεση προώθηση μεταρρυθμίσεων σε διάφορους τομείς της δημόσιας ζωής, όπως οι ένοπλες δυνάμεις, η εν γένει άσκηση της πολιτικής, η διοίκηση, η εκπαίδευση. Ο Σύνδεσμος επιχειρούσε με αυτόν τον τρόπο να απαντήσει δυναμικά στο αίτημα εξυγίανσης του κράτους και εκσυγχρονισμού της χώρας, στο πρότυπο των αναπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών, που είχε αρχίσει να τίθεται με ολοένα και περισσότερο επιτακτικό τρόπο από ευρύτερα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας, καθώς το ξεκίνημα του 20ού αιώνα είχε βρει το ελληνικό κράτος χωρίς προσανατολισμό.

Στη διάρκεια των δύο προηγούμενων δεκαετιών εξελισσόταν στη χώρα μία γενικευμένη, βαθιά οικονομική και θεσμική κρίση. Στη δημόσια διοίκηση, στην οικονομία, στο πολιτικό σύστημα, στις ένοπλες δυνάμεις, στη δικαιοσύνη η αποδιάρθρωση ήταν πλήρης. Στην πολιτική ζωή κυριαρχούσαν συγκεκριμένες οικογένειες, τα κόμματα παρέμεναν υπό τον έλεγχο των μεγαλογαιοκτημόνων της υπαίθρου και των μεγαλοκεφαλαιούχων των πόλεων και στην εξουσία εναλλάσσονταν θνησιγενή κυβερνητικά σχήματα. Η

ανάμιξη των ανακτόρων και των ενόπλων δυνάμεων ήταν έντονη. Η παλαιά πολιτική τάξη, πλήρως απαξιωμένη στη συνείδηση της ελληνικής κοινής γνώμης, παρακολουθούσε αμήχανη την άνοδο νέων δυναμικών κοινωνικών στρωμάτων, που είχαν αρχίσει να διεκδικούν ρόλο (κάτοικοι των πόλεων, έμποροι, βιοτέχνες, αγρότες). Το πελατειακό σύστημα, που είχε παγιωθεί ήδη από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας, είχε διαβρώσει όλες τις βαθμίδες της δημόσιας διοίκησης, καθιστώντας την απολύτως αναποτελεσματική. Η οικονομική δυσπραγία ήταν γενικευμένη, οι λαϊκές τάξεις πλήττονταν από ένα άδικο φορολογικό σύστημα, το δημόσιο χρέος καταγραφόταν σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, η αγροτική παραγωγή παρέμενε στον απόλυτο έλεγχο των μεγάλων τσιφλικάδων. Το πρώτο μεταναστευτικό κύμα προς χώρες της Ευρώπης και τη βόρεια Αμερική ήταν σε εξέλιξη. Γεγονός κομβικής σημασίας της περιόδου αποτέλεσε η επώδυνη πολεμική περιπέτεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, στην οποία είχε συρθεί παντελώς απροετοίμαστη η Ελλάδα με ευθύνη των ανακτόρων και της τότε κυβέρνησης Δηλιγιάννη και είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου. Η συλλογική αυτοεκτίμηση των Ελλήνων είχε πληγεί σοβαρά.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το κίνημα του 1909 πέτυχε σε πρώτη φάση να αποκτήσει λαϊκό έρεισμα και να υποστηριχθεί από ευρύτερα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας (αγρότες, μεσαία και μικροαστικά στρώματα). Επίσης, απέκτησε τον ουσιαστικό έλεγχο της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας. Η κυβέρνηση Δ.

Ράλλη αντικαταστάθηκε από νέα υπό τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, που εμφανιζόταν διατεθειμένος να ικανοποιήσει αρκετά από τα αιτήματα των στρατιωτικών. Επίσης, έγινε δεκτό το αίτημά τους για την απομάκρυνση του διαδόχου και των πριγκίπων από το στράτευμα και τους επόμενους μήνες ψηφίστηκαν αρκετοί νόμοι που προωθούσαν το μεταρρυθμιστικό τους σχέδιο. Ωστόσο, σύντομα οι στρατιωτικοί βρέθηκαν σε αδιέξοδο. Η παλιά πολιτική τάξη δεν είχε πει την τελευταία της λέξη. Παρότι στο συγκεκριμένο momentum το κίνημα εξέφρασε τη γενικευμένη δυσαρέσκεια και το μεταρρυθμιστικό αίτημα της ελληνικής κοινωνίας, εντούτοις ο ορίζοντας των αλλαγών που σχεδίαζε να προωθήσει ήταν περιορισμένος και δεν αμφισβητούσε τον πυρήνα του status quo.

1.2 Ο Βενιζέλος Πρωθυπουργός

Η ηγεσία του κινήματος αναζήτησε διέξοδο στην ανάθεση της εξουσίας σε έναν πολιτικό που δεν θα προερχόταν από την παλιά πολιτική τάξη και θα ήταν σε θέση να ενσαρκώσει την πολιτική αλλαγή. Καταλληλότερος θεωρήθηκε ο Κρητικός Ελευθέριος Βενιζέλος, που είχε διακριθεί στους επαναστατικούς και διπλωματικούς αγώνες της προηγούμενης εικοσαετίας για ένωση με την Ελλάδα και είχε συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση του συντάγματος και του θεσμικού συστήματος της Κρητικής Πολιτείας. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος τον προσκάλεσε στην Αθήνα για να του αναθέσει την πρωθυπουργία. Ο Βενιζέλος, που έφθασε στην

πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους τον Δεκέμβριο, ήταν αρνητικός, θεωρώντας ότι οι συνθήκες δεν ήταν ακόμη ώριμες για να αναλάβει το αξίωμα: ήταν «ξένος» και τον ακολουθούσε η φήμη του «αντιδυναστικού». Επομένως, μια ενδεχόμενη πρωθυπουργοποίησή του θα προκαλούσε σοβαρές αντιδράσεις στους πολιτικούς και διπλωματικούς κύκλους. Επιπλέον, ο Βενιζέλος απέρριψε την πρόταση των κινηματιών να περιβληθεί με δικτατορική εξουσία. Θεώρησε προτιμότερο να εξασφαλίσει λαϊκό έρεισμα, αξιοποιώντας το μεταρρυθμιστικό πόθο της ελληνικής κοινωνίας.

Τα ανάκτορα και οι ηγέτες των παλαιών κομμάτων, παρότι αρχικά φάνηκαν διστακτικοί, τελικά υιοθέτησαν την εισήγηση του Βενιζέλου, για αντικατάσταση της κυβέρνησης Μαυρομιχάλη, διάλυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου και σύγκληση Αναθεωρητικής Βουλής. Νέος πρωθυπουργός ορίστηκε ο Στέφανος Δραγούμης, ηγέτης παλαιότερα της ανανεωτικής ομάδας των «Ιαπώνων». Ο Βενιζέλος, μετά από παραμονή 25 ημερών στην Αθήνα, επέστρεψε στην Κρήτη. Ήταν πλέον ένας ηγέτης εν αναμονή. Με την πρώτη ευκαιρία, που δεν θα αργούσε, επρόκειτο να αναλάβει την εξουσία.

Οι προγραμματισμένες εκλογές για τον Μάρτιο του 1910, μετά από πρόταση του Βενιζέλου, αναβλήθηκαν προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο διεθνών περιπλοκών εξαιτίας της επιμονής των Κρητικών να εκβιάσουν την ένωση με τη συμμετοχή τους σε αυτές.

Στη διπλή αναθεωρητική Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές του Αυγούστου, οι παλαιοί πολιτικοί (Κ. Μαυρομιχάλης, Δ. Ράλλης, Γ. Θεοτόκης, Α. Ζαΐμης) εξακολουθούσαν να ελέγχουν την πλειοψηφία των μελών του σώματος (240 από τους 362 βουλευτές). Οι υπόλοιποι είχαν εκλεγεί ως ανεξάρτητοι. Αρκετοί από αυτούς ήταν νέοι πολιτικοί, φορείς ριζοσπαστικών ιδεών, που αντιμετώπιζαν θετικά την προοπτική μεταρρυθμίσεων. Ωστόσο, δεν συγκροτούσαν ενιαία ομάδα, ούτε είχαν κοινές θέσεις σχετικά με τις ακολουθητέες πολιτικές. Ανάμεσά τους, βρισκόταν και ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος είχε εκλεγεί πανηγυρικά, με το 83% των ψήφων, πρώτος βουλευτής Αττικοβοιωτίας. Μάλιστα, η υποψηφιότητά του είχε κατατεθεί από το δικηγορικό σύλλογο της περιφέρειας αυτής, καθώς ο ίδιος κατά το συγκεκριμένο διάστημα απουσίαζε στην Ελβετία.

Η σύνθεση της Βουλής δεν αποτύπωνε την εδραιωμένη πλέον διάθεση της πλειοψηφίας των πολιτών για αλλαγές. Η σύγκληση συντακτικής Βουλής θεωρήθηκε ότι θα σηματοδοτούσε το ξεκίνημα μίας νέας περιόδου στην πολιτική ζωή της χώρας. Στην πρώτη ομιλία του Βενιζέλου προς τον αθηναϊκό λαό, στην πλατεία Συντάγματος, τον Σεπτέμβριο, το πλήθος ζητούσε επιτακτικά η νέα Βουλή να έχει συντακτικό χαρακτήρα. Ο Βενιζέλος απέρριπτε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, φοβούμενος αφενός ότι στο εσωτερικό της χώρας ο λαός θα διχαζόταν και αφετέρου ότι θα προκαλούνταν σοβαρές διεθνείς περιπλοκές που θα οδηγούσαν την Ελλάδα σε περιπέτειες με αβέβαιη κατάληξη. Στη συγκεκριμένη συγκυρία,

θεωρούσε άκαιρη και εξαιρετικά επικίνδυνη μία ρήξη με τα ανάκτορα και συνακόλουθα με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Πίστευε ότι το ανορθωτικό του πρόγραμμα μπορούσε να προωθηθεί μόνο σε ένα πλαίσιο εσωτερικής ηρεμίας και σταθερότητας, με δεδομένες τη συνεργασία του ανώτατου πολιτειακού παράγοντα και τη συμπαράσταση του διεθνούς παράγοντα. Η ενδεχόμενη ψήφιση νέου Συντάγματος αναπόφευκτα θα έθετε πολιτειακό ζήτημα. Στην πλατεία Συντάγματος ο Βενιζέλος επέβαλε τη θέλησή του στους συγκεντρωμένους. Στο επίμονο αίτημά τους για συγκρότηση Συντακτικής Συνέλευσης, εκείνος με μεγαλύτερη επιμονή αντέτεινε την ανάγκη σχηματισμού αναθεωρητικής Βουλής. Το πλήθος υποχώρησε. Σιώπησε. Πειθάρχησε στον Βενιζέλο. Όπως σημειώνει ο Γεώργιος Βεντήρης, ήταν η σιωπή του λαού που τον επέβαλε ως ηγέτη. Με την πρώτη εμφάνισή του ενώπιον του αθηναϊκού λαού, καθιερώθηκε ως πρωταγωνιστής της ελληνικής πολιτικής ζωής.

Στις 6 Οκτωβρίου 1910 ο Βενιζέλος ανέλαβε την πρωθυπουργία. Παρότι, η κυβέρνησή του έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή με μεγάλη πλειοψηφία (208 από τους 266 παρόντες βουλευτές), ο ίδιος μπορούσε να υπολογίζει στην υποστήριξη μόλις 15 βουλευτών. Όμως, το φιλόδοξο μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα, οι τομές και οι ρήξεις με παγιωμένες αντιλήψεις και συμφέροντα, θα μπορούσε να προωθηθεί μόνο από ένα αντιπροσωπευτικό σώμα με ανανεωμένη σύνθεση, ελεγχόμενο από τον ίδιο. Έτσι, μετά από δική του εισήγηση που εγκρίθηκε από την πλειοψηφία των βουλευτών, ο βασιλιάς Γεώργιος προκήρυξε νέες εκλογές για τις 28

Νοεμβρίου. Με τη διάλυση της Βουλής διαφώνησαν τα ισχυρότερα από τα παλαιά κόμματα και κάλεσαν τους υποστηρικτές τους να απέχουν. Το αποτέλεσμα των εκλογών δικαίωσε απόλυτα τις προσδοκίες του Βενιζέλου. Το νεοσύστατο Κόμμα των Φιλελευθέρων, με τον ίδιο επικεφαλής, συγκέντρωσε 307 από τις 362 έδρες. Παράλληλα, η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων έμεινε ασυγκίνητη στο κάλεσμα των παλαιών κομμάτων, δεδομένου ότι το επίπεδο της αποχής καταγράφηκε μόλις κατά 8% υψηλότερο σε σχέση με τις εκλογές του Αυγούστου.

Μόλις ένα χρόνο από την πρώτη του άνοδο στην πρωτεύουσα, μετά το κίνημα του Γουδή, ο Βενιζέλος έθετε τις βάσεις για την επάνοδο στην πολιτική ομαλότητα, την προώθηση μεταρρυθμίσεων κομβικής σημασίας, την οικονομική ανόρθωση και τη συγκρότηση Κράτους Δικαίου. Πανίσχυρος στη Βουλή, επικεφαλής μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας που σχεδόν εννέα στα δέκα μέλη της είχαν εκλεγεί για πρώτη φορά στις εκλογικές αναμετρήσεις του 1910, πρόεδρος μιας κυβέρνησης που το σύνολο των μελών της αναλάμβανε για πρώτη φορά υπουργικά καθήκοντα, παράλληλα οικοδομούσε σχέσεις εμπιστοσύνης και ειλικρινούς συνεργασίας με το βασιλιά Γεώργιο. Με την επαναφορά του πρωτότοκου γιου του, διαδόχου Κωνσταντίνου στην ηγεσία του στρατεύματος, πιστοποίησε τις καλές προθέσεις του έναντι των ανακτόρων.

Η αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων τέθηκε από τον Βενιζέλο σε πρώτη προτεραιότητα. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός ανέλαβε τα

υπουργεία Στρατιωτικών και Ναυτικών και προσωπικά επέβλεψε την αναδιοργάνωση του στρατού και του ναυτικού και την εκπαίδευσή τους από ξένες στρατιωτικές αποστολές- δεκαπέντε Γάλλοι αξιωματικοί με επικεφαλής τον στρατηγό Εϋντού και βρετανική ναυτική αποστολή με επικεφαλής το ναύαρχο Τάφνελ, αντίστοιχα, οι οποίες έφθασαν στην Αθήνα στις αρχές του 1911.

Ο Βενιζέλος εξέφρασε την επιθυμία του να καταστήσει την Ελλάδα «στοιχείον ειρήνης» στην Ανατολή. Από την πρώτη στιγμή εργάστηκε για τη βελτίωση των σχέσεων με την Τουρκία, οι οποίες είχαν επιδεινωθεί σοβαρά με αφορμή τη συμμετοχή του ίδιου και άλλων υποψήφιων από την Κρήτη στις εκλογές του Αυγούστου 1910. Επίσης, ανέθεσε το υπουργείο Εξωτερικών στο μετριοπαθή Ιωάννη Γρυπάρη, ως εκείνη τη στιγμή πρεσβευτή της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη.

Στο εσωτερικό, με την αναθεώρηση του Συντάγματος, που ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 1911, έθεσε τις βάσεις για τον εκσυγχρονισμό των θεσμών και τη θωράκιση της δημοκρατικής λειτουργίας του κράτους. Οι τομές που εισήχθησαν τότε ήταν τόσο σημαντικές και αφορούσαν πολλά επίπεδα της δημόσιας σφαίρας, που τυπικά μόνο θεωρήθηκε αναθεωρημένη μορφή του Συντάγματος του 1864. Ουσιαστικά ήταν ένα νέο Σύνταγμα. Η προσωπική συμμετοχή του πρωθυπουργού στη διαδικασία της αναθεώρησης ήταν έντονη. Είναι ενδεικτικό ότι ο ίδιος έλαβε ενεργό μέρος στις 41 από τις 42 σχετικές συνεδριάσεις.

Το σύνταγμα του 1911 διεύρυνε και ενίσχυσε ουσιαστικά την προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως η ιδιοκτησία και η ελευθερία του Τύπου και εισήγαγε εγγυήσεις για τη φορολογική ισότητα, την προσωπική ασφάλεια, το άσυλο της κατοικίας και το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι. Επίσης, καθιέρωνε για πρώτη φορά:

- τη μονιμότητα και το αμετάθετο των δημοσίων υπαλλήλων - την υποχρεωτική και δωρεάν στοιχειώδη εκπαίδευση (Δημοτικό) - τις αναγκαστικές απαλλοτριώσεις μεγάλων εκτάσεων γης για λόγους δημοσίου συμφέροντος, όπως η αποκατάσταση των ακτημόνων - την ισοβιότητα των δικαστικών λειτουργών, ρύθμιση που συνέβαλε στη θωράκιση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης.

Επίσης, προωθήθηκαν ρυθμίσεις για τη διευκόλυνση του νομοθετικού έργου της Βουλής, απλοποιήθηκε η διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης και επανιδρύθηκε το Συμβούλιο της Επικρατείας, που όμως δεν κατέστη δυνατό να λειτουργήσει.

Επιπλέον, η πρώτη κυβέρνηση Βενιζέλου προώθησε σειρά σημαντικών μεταρρυθμίσεων, που μετέβαλαν ριζικά το τοπίο στη λειτουργία του κράτους, τη δικαιοσύνη, την ασφάλεια των πολιτών και την εργατική νομοθεσία. Το φορολογικό σύστημα, που μέχρι τότε επιβάρυνε δυσανάλογα τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα, εξυγιάνθηκε. Ελήφθησαν μέτρα για την αποκατάσταση των ακτημόνων, όπως η διανομή γαιών στη Θεσσαλία, και

καταργήθηκε το φεουδαρχικό καθεστώς των Ιονίων νήσων. Καθιερώθηκε η οκτάωρη εργασία, η Κυριακή ορίστηκε ως ημέρα υποχρεωτικής αργίας και προωθήθηκε η ασφάλιση των εργαζομένων. Επίσης, αναγνωρίστηκαν τα εργατικά συνδικάτα της Αθήνας και του Πειραιά και απαγορεύτηκε η συμμετοχή εργοδοτών στις εργατικές οργανώσεις. Επιπλέον, ψηφίστηκαν νέοι νόμοι για την ασφάλεια και την τάξη στις συναλλαγές, για τη ζωοκλοπή, τη ζωοκτονία, τη φυγοδικία, την οπλοφορία, την τοκογλυφία, την αισχροκέρδεια και τον αθέμιτο ανταγωνισμό.

Η ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας ήδη από το πρώτο διάστημα της διακυβέρνησης Βενιζέλου ήταν θεαματική. Η κυβέρνηση συνήψε μεγάλο εξωτερικό δάνειο, ύψους 110 εκατομμυρίων φράγκων, ενώ το 1911 έκλεισε με σημαντικό πλεόνασμα. Σε μια περίοδο που όλες οι ενδείξεις συνηγορούσαν ότι η εμπλοκή της χώρας σε πολεμική αντιπαράθεση το επόμενο διάστημα θα ήταν αναπόφευκτη, μπορούσαν να διατεθούν αυξημένα κονδύλια για την ουσιαστική ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων σε υλικοτεχνική υποδομή. Ο Βενιζέλος, ο οποίος έδινε ξεχωριστή βαρύτητα στο ρόλο του ναυτικού, ακολούθησε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα παραγγελιών. Τον Σεπτέμβριο του 1911 κατέπλευσε στον Πειραιά το θωρηκτό «Γεώργιος Αβέρωφ». Μέχρι την ολοκλήρωση του προγράμματος, το καλοκαίρι του 1912, είχε δρομολογηθεί η κατασκευή δύο καταδρομικών, έξι αντιτορπιλικών και ενός ακόμη θωρηκτού.

Με την ολοκλήρωση του έργου της Β΄ Αναθεωρητικής Βουλής προκηρύχθηκαν εκλογές για τις 11 Μαρτίου 1912. Το Κόμμα των Φιλελευθέρων κέρδισε και πάλι τη συντριπτική πλειοψηφία των εδρών (151 έδρες σε σύνολο 181).